

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КАРТОПЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

У статті розкрито територіальну організацію розвитку картоплярства в Україні. Проведено порівняльний аналіз виробництва картоплі у десяти країнах світу за максимальними показниками врожайності та валових зборів. Розраховано баланс картоплі, розкрито територіальні відміни між фактичним товарним виробництвом (фондом споживання) та раціональною нормою споживання. Досліджено територіальну концент-рацію виробництва картоплі в Україні за останні п'ять років, особливості формування попиту та пропозиції на ринку картоплі.

Ключові слова: картоплярство, територіальна організація, фактичне товарне виробництво, раціональна норма споживання, попит, пропозиція, ринок картоплі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Картопля – цінна землеробська культура унікального використання. У продовольчому балансі багатьох країн світу посідає друге місце після зернових культур. Картоплю було запроваджено в культуру землеробства приблизно 14 тис. років тому місцевим населенням Південної та Центральної Америки. В культурі 2 близьких види – картопля андська, що з давніх часів вирощується на території Колумбії, Еквадору, Перу, Болівії та північно-західної частини Аргентини, та картопля чилійська (Європейська), яка походить із Чилі та прилеглих островів, вирощується в країнах із помірно-континентальним кліматом. До Європи, а саме до Іспанії, культура була інтродукована приблизно у 1565 році. На територію України картопля була завезена із Західної Європи в кінці XVII ст., але лише з другої половини XVIII ст. її почали широко споживати як харчову культуру, замість традиційної ріпи.

Картопля волого- та світлолюбна культура, для вирощування якої найбільш придатні чорноземні, дерново-підзолисті, сірі лісові ґрунти та осушені торф'яники. Картопля – культура різнопланового використання. Бульби містять пересічно 23,7% сухих речовин, у тому числі 14-22% крохмалю, 0,5% цукру, 1-2% білка. Використовується в основному як харчова культура і є сировиною для крохмале-патокової промисловості, виробництва спирту, різних харчових продуктів (понад 20 найменувань).

Картоплярство – важлива складова вітчизняного агропродовольчого комплексу. Із-поміж сільськогосподарських культур важко знайти таку, яка за обсягами споживання могла б порівнятися з картоплею і забезпечувала продовольчу безпеку України. За двадцятирічний період реформування аграрного сектору, не дивлячись на суттєве зниження виробництва картоплі в колективних сільськогосподарських підприємствах, її валові збори й власне споживання на душу населення не скоротилось, а навпаки збільшилось. Вирощування

картоплі – практично єдина галузь АПрК України, обсяги виробництва якої суттєво не змінилися і коливаються в межах 17-19,5 млн. т, при цьому зазначимо, що виробництво продукції галузі майже повністю зосереджено в особистих підсобних господарствах населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Картоплярство як одна із давніх та традиційних галузей рослинництва багатьох країн світу не залишається поза увагою дослідників економіко-географів, економістів-аграрників та біологів. У науковій літературі зустрічається чимало доробок присвячених зазначеній тематиці. Із-поміж останніх необхідно виокремити праці Г. Балабанова, П. Гайдучького, О. Дерменко, М.Заячука, Г.Кучеренко, В.Лихочвара, О. Олійника, М. Пістуна, О. Попова, І. Пушкар, П. Саблука, П. Сухого та ін.

Формування цілей статті. Основним завданням наукового дослідження є розкриття територіальної організації картоплярства та її концентрації в регіонах України. Важливим завданням є проведення порівняльного аналізу виробництва та продуктивності вирощування картоплі в країнах світу. Виходячи із того, що у продовольчому балансі населення нашої держави картопля посідає одне із перших місць актуальним є розрахунок балансів між фактичним товарним виробництвом, раціональною нормою та фактичним споживанням цього продукту. Залежність продуктивності виробництва не лише від природно-кліматичних умов регіонів, але й від впливу групи соціально-економічних чинників проявляється у формуванні ринку картоплі та собівартості її виробництва.

Виклад основного матеріалу. Картопле-продуктовий комплекс України повністю задовольняє потреби населення країни у свіжій картоплі та продуктах її переробки. Виключенням є незначна частка (0,1% до загалу) імпорту молодої картоплі в зимово-весняний період. Основу підкомплексу складає картоплярство, яке розвинене в усіх регіонах держави, але

найбільш сприятливі умови для розвитку цієї підгалузі рослинництва є на Поліссі та північному лісостепу.

Україна нині посідає третє місце у світі (після Китаю та Росії) за валовими зборами картоплі, збираючи щорічно 19-20 млн. тонн продукції. Частка держави у загальносвітовому виробництві становить 6.0%. Проте зауважимо, що розвиток картоплярства на теренах України залишається екстенсивним, саме тому пересічна урожайність картоплі (134.1 ц/га) майже на 40 ц/га нижча за світову. Найвища продуктивність виробництва картоплі у США (437,4 ц/га), Німеччині (429,5 ц/га), Швейцарії (427,9 ц/га). У жодній із областей України (окрім Житомирської) показники врожайності культури не перевищують пересічно світові (таблиця 1).

Сучасна географія картоплярства України характеризується впливом на обсяги виробництва, насамперед, природно-кліматичних чинників, від яких залежить врожайність культури. Інтенсивні технології вирощування (включаючи і зрошення) застосовуються менш як на 10% посівних площ, в основному в

крупних фермерських господарствах та особистих підсобних господарствах населення, що спеціалізуються на вирощуванні ранніх сортів картоплі з комерційною метою. Посівні площі під картоплею в останні роки стабілізувалися на рівні 1410-1420 тис. га. Найбільші площі, з яких зібрано картоплю зосереджені у Вінницькій (106,4 тис. га), Київській (95,5 тис. га), Львівській (95,2 тис. га), Чернігівській (86,6 тис. га) та Харківській (79,2 тис. га) областях. Найменше посівів картоплі у Степовій зоні зокрема Херсонській, Миколаївській, Одеській областях та АР Крим (Таблиця 2). Порівняно із 1990 роком загальна посівна площа під культурою не зросла, але при цьому зазначимо, що у 17 регіонах спостерігається тенденція до зростання показника. Суттєве збільшення посівів порівняно із базовим (1990 р.) відбулося у Харківській (+64%), Донецькій та Закарпатській (по +57%) та Івано-Франківській (+45%) областях. У 8 областях спостерігається зменшення посівів, особливо у Чернігівській (-44%), Житомирській (-36%), Сумській (-24%) та Хмельницькій (-16%) областях.

Таблиця 1

Виробництво та урожайність картоплі у ТОП-10 країнах світу у 2005-2010 роках (пересічно за рік млн. т, ц/га)

№ п/п	Виробництво		№ п/п	Урожайність	
	країна	показник		країна	показник
1	Китай	72,3	1	США	437,3
2	Росія	33,6	2	Німеччина	429,5
3	Україна	19,5	3	Швейцарія	427,9
4	США	18,8	4	Франція	422,8
5	Німеччина	11,6	5	Великобританія	419,4
6	Польща	10,6	6	Данія	406,0
7	Білорусія	8,2	7	Австрія	317,9
8	Нідерланди	7,0	8	Канада	307,9
9	Франція	6,8	9	Швеція	305,8
10	Великобританія	6,0	10	Аргентина	283,3
	Весь світ	325,5		Весь світ	174,4
	Україна до усього світу (%)	6,0		Україна/до усього світу	134,5 - 39,9

• Частка ТОП-10 у світовому виробництві картоплі – 59,7 %

Важливим показником, що характеризує інтенсивність виробництва є урожайність. Пересічна врожайність картоплі у 2005-2010 роках в Україні становить 134,5 ц/га. За показниками врожайності з-поміж областей України лідирують Житомирська (184,6 ц/га), Хмельницька (170,9 ц/га) та Чернігівська (164,4 ц/га) області. Низькою залишається врожайність у Запорізькій (76,6 ц/га), Миколаївській (79,9 ц/га) та Одеській (80,2 ц/га) областях (таблиця 2). Значно нижчі показники врожайності кар-

топлі порівняно з іншими країнами з подібними природно-кліматичними умовами пояснюються декількома основними причинами. З-поміж яких дефіцит обігових коштів у виробників продукції та дрібно-товарність виробництва, які перешкоджають впровадженню інтенсивних технологій вирощування культури із застосуванням високопродуктивних сортів, сучасних засобів захисту рослин від бур'янів та шкідників, внесення обґрунтованих норм мінеральних і органічних добрив і значна частка

ручної праці. При цьому зазначимо, що окремі фермерські господарства Черкаської, Вінницької та Київської областей, картоплярство та овочівництво в яких є провідної галуззю спеціалізації збирають по 400-450 ц/га продукції, що є вищими за пересічно обласні показники продуктивності майже втричі. Зазначене свідчить про недостатнє використання потенціалу розвитку картоплярства.

Не дивлячись на зміну організаційно-пра-

вових форм господарювання на селі, що відбулися за часи становлення незалежності України виробництво картоплі в державі порівняно із 1990 роком зросло майже на 9% і стабілізувалось в останні п'ять років в межах 19,0-19,5 млн. тонн. Найбільшими виробниками культури є Вінницька (1470 тис. т), Чернігівська (1417 тис. т), Львівська (1391 тис. т), Київська (1369 тис. т) та Хмельницька (1208 тис. т) області.

Таблиця 2.

Картоплярство України

№	Регіони	Посівна площа, тис. га			Урожайність, ц/га			Виробництво, тис. т		
		2005	2008	2010	2005	2008	2010	2005	2008	2010
1	АРК	25,2	24,4	26,9	62,9	143,6	136,2	158,8	349,8	366,5
2	Вінницька	117,0	102,2	101,7	130,1	151,6	155,3	1523,0	1548,9	1580,2
3	Волинська	69,3	67,3	65,9	140,7	139,2	149,6	975,2	936,9	986,4
4	Дніпропетровська	47,1	47,6	49,0	123,8	119,6	88,5	583,5	570,1	434,0
5	Донецька	67,2	60,7	61,1	107,1	102,7	77,6	719,6	623,6	474,2
6	Житомирська	61,6	57,8	59,3	180,4	183,3	196,8	1110,7	1060,2	1166,2
7	Закарпатська	34,8	35,4	35,5	156,1	162,7	141,0	543,5	575,7	500,8
8	Запорізька	35,0	31,5	29,6	94,1	97,0	90,9	329,0	305,6	268,5
9	Ів.-Франківська	64,9	54,2	60,5	116,4	101,8	126,6	755,1	551,5	765,6
10	Київська	94,7	95,5	94,0	118,4	154,8	159,2	1121,2	1477,8	1496,3
11	Кіровоградська	53,7	45,0	42,2	99,1	107,3	98,8	531,6	482,8	416,5
12	Луганська	39,0	39,7	38,9	171,7	134,5	87,3	669,8	534,2	339,8
13	Львівська	99,6	91,0	94,6	130,2	150,7	133,1	1297,3	1370,8	1258,8
14	Миколаївська	25,5	19,7	19,6	83,6	91,5	87,1	213,1	180,5	171,0
15	Одеська	36,1	36,2	35,6	112,5	55,6	151,8	406,4	201,1	541,0
16	Полтавська	61,3	61,9	63,7	155,1	147,1	128,5	950,4	910,4	818,8
17	Рівненська	66,6	65,2	68,8	136,9	154,9	155,1	912,0	1011,2	1066,4
18	Сумська	67,6	63,5	63,6	135,7	141,1	154,2	917,3	896,4	980,0
19	Тернопільська	58,1	57,6	57,4	117,3	136,8	144,8	681,7	788,5	830,7
20	Харківська	86,7	78,3	74,9	146,5	109,1	63,4	1270,5	854,2	475,0
21	Херсонська	21,6	24,2	24,1	95,7	102,4	103,5	206,8	247,6	249,6
22	Хмельницька	76,5	70,7	67,3	128,0	178,6	160,9	978,2	1262,5	1083,7
23	Черкаська	79,2	64,1	60,7	117,3	130,6	125,2	929,3	837,5	760,4
24	Чернівецька	32,1	31,0	33,4	130,9	148,8	148,8	420,1	460,6	496,4
25	Чернігівська	95,5	84,2	83,5	131,8	178,9	141,1	1258,3	1507,0	1178,0
	Україна	1515,9	1408,9	1411,8	128,4	138,7	132,5	19462,4	19545,4	18704,8

• Розраховано за даними [2].

На їх частку припадає майже 37% валового виробництва картоплі в Україні. Територіальна концентрація виробництва картоплі приведена на рис. 1

Аналіз даних Департаменту сільського господарства та продовольства дозволяє розкрити баланс виробництва та використання картоплі. Розрахунки показують, що із загальної кількості ресурсів у 2010 році (19,15 млн. т) найбільше припадає на фонд споживання майже 6,0 млн. тонн, 5,6 млн. тонн використовувалось в якості кормів, 4,9 млн. тонн – для посадки. Переробка на нехарчові цілі склала 1,6 млн. тонн, при цьому втрати врожаю протягом періоду зберігання становили 1,1 млн. тонн, або ж 5,7% до виробництва (таблиця 3). Значні втра-

ти врожаю зумовлені відсутністю достатньої кількості сучасних картоплексовищ, насамперед, в областях, що є основними виробниками продукції та в обласних центрах і великих містах.

Виходячи із розрахованих показників фонду споживання та промислової переробки на харчові цілі фактичне товарне виробництво картоплі у 2010 році становило майже 7,5 млн. тонн. Із-за своєї відносної дешевизни, порівняно із іншими складовими продуктової корзини, картопля посідає одне з перших місць у харчовому балансі людини.

За даними Українського НДІ гігієни та харчування, раціональна норма споживання картоплі на одну людину становить 124 кг. За об-

сягами споживання картоплі на душу населення Україна посідає третє місце у світі після Білорусі (181 кг), та Росії (131 кг). У 2010 році пересічним українцем було спожито 128,9 кг

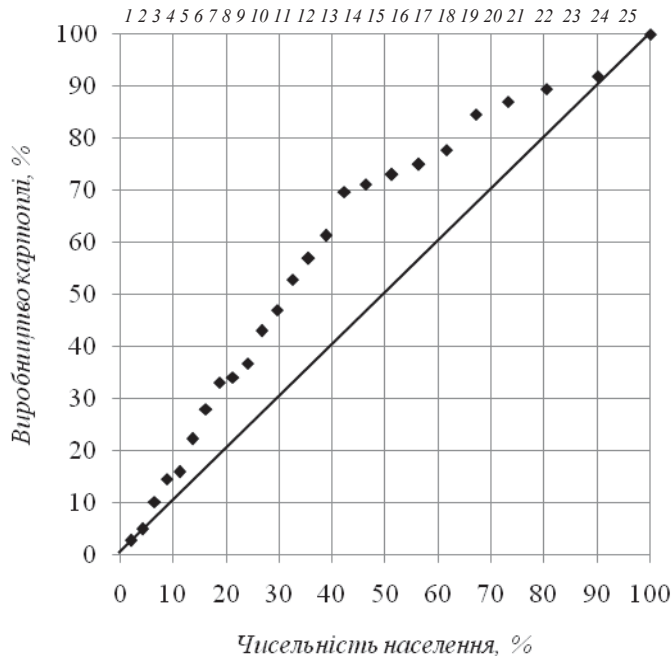
картоплі. Картопля заміняє жителям більш вартісні продукти тваринного походження, зокрема молоко та м'ясо.

Таблиця 3

Баланс картоплі (тис. тонн)

	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Виробництво	14729	19838	19462	19102	19545	19666	18705
Зміна запасів на кінець року	-1090	2951	-100	57	423	156	-410
Імпорт	126	11	5	7	10	15	30
Усього ресурсів	15945	16898	19567	19052	19132	19525	19145
Експорт	16	1	6	3	3	5	8
Витрачено на корм	4764	4872	5985	5656	5724	5842	5606
Витрачено на посадку	4389	5145	5128	5038	4930	4936	4897
Втрати та переробка на нехарчові цілі	400	220	2062	2290	2376	2616	2720
Фонд споживання	6376	6660	6386	6065	6099	6126	5914

• Складено за даними Департаменту сільського господарства та продовольства Державної служби статистики України.



№	Назва АТО	Частка регіонів у	
		чисел.нас.,%	ви-ві карт., %
1	Чернівецька	1,98	2,65
2	Кіровоградська	2,21	2,23
3	Волинська	2,27	5,27
4	Тернопільська	2,37	4,44
5	Херсонська	2,38	1,33
6	Чернігівська	2,40	6,30
7	Рівненська	2,52	5,70
8	Сумська	2,54	5,24
9	Миколаївська	2,58	0,91
10	Закарпатська	2,72	2,68
11	Житомирська	2,79	6,23
12	Черкаська	2,81	4,07
13	Хмельницька	2,90	5,79
14	Ів.-Франківська	3,01	4,09
15	Полтавська	3,25	4,38
16	Вінницька	3,59	8,45
17	Запорізька	3,93	1,44
18	Луганська	5,01	1,82
19	АРК	5,12	1,96
20	Одеська	5,22	2,89
21	Львівська	5,56	6,73
22	Харківська	6,02	2,54
23	Дніпропетровська	7,29	2,32
24	Донецька	9,68	2,54
25	Київська	9,87	8,00

Рис.1 Територіальна концентрація виробництва картоплі в Україні

Суттєвим є перевищення рівня забезпеченості населення картоплею відповідно до РНС у 8 областях України, з-поміж яких найвище значення показника мають Чернігівська (346%), Вінницька (310,6%) та Волинська (306,8%) області (таблиця 4). У деяких регіонах рівень забезпеченості у 2010 році був нижчим за оптимальні рекомендовані норми. Найнижчі показники спостерігаються на півдні України – у Запорізькій (48,08%), АР Крим (50,43%), Миколаївській (46,62%) та Одеській

(73,06%) областях. Критично забезпечені картоплею власного виробництва промислово-розвинені регіони. Так забезпеченість населення Донецької області становить лише 34,5% Дніпропетровської майже 42%, Луганської – 47,8%, Харківської – 55,6%. В окремих випадках показники забезпеченості є нижчими за мінімальну норму споживання. У Київській області показники рівня забезпеченості нижчі за РПС на 15% за рахунок міста Києва, населення якого переважно формує величину попиту на

ринку картоплі. Зазначені вище регіони є потенційними споживачами картоплі, перероб-

ництво якої спостерігається в областях Полісся та Північного Лісостепу.

Таблиця 4

Територіальні відміни між фондом споживання та раціональною нормою споживання картоплі населенням України у 2010 році, (тис. тонн)

Регіони	Фактичне товарне виробництво	Раціональна норма споживання	Різниця між ФТВ та РНС	Рівень забезпеченості (%)
Україна	7481,92	5676,53	1805,39	131,80
АР Крим	146,60	290,69	-144,09	50,43
Вінницька	632,08	203,51	428,57	310,59
Волинська	394,56	128,61	265,95	306,78
Дніпропетровська	173,60	413,73	-240,13	41,96
Донецька	189,68	549,69	-360,01	34,51
Житомирська	466,48	158,6	307,88	294,13
Закарпатська	200,32	154,68	45,64	129,51
Запорізька	107,40	223,36	-115,96	48,08
Івано-Франківська	306,24	171,10	135,14	178,99
Київська	598,52	560,08	38,44	106,86
Кіровоградська	166,60	125,24	41,36	133,02
Луганська	135,92	284,12	-148,20	47,84
Львівська	503,52	315,54	187,98	159,57
Миколаївська	68,40	146,73	-78,33	46,62
Одеська	216,40	296,20	-79,80	73,06
Полтавська	327,52	184,49	143,03	177,53
Рівненська	426,56	142,91	283,65	298,48
Сумська	392,00	144,03	247,97	272,17
Тернопільська	332,28	134,43	197,85	247,18
Харківська	190,00	341,63	-151,63	55,62
Херсонська	99,84	134,94	-35,09	73,99
Хмельницька	433,48	164,54	268,94	263,46
Черкаська	304,16	159,39	144,77	190,83
Чернівецька	198,56	112,13	86,43	177,08
Чернігівська	471,20	136,18	335,02	346,02

*Розраховано за даними [2].

Висновки. Важливим аспектом розвитку картоплярства в Україні мають стати розробки Концепції Державної цільової програми розвитку картоплярства та переробних галузей на кшталт затверджені урядом Концепції розвитку овочівництва до 2020 року.

Дослідження показують, що практично неможливий інтенсивний розвиток галузі без впровадження інноваційних технологій, будівництва сучасних картоплесховищ, розвитку

системи переробки, створення заготівельних кооперативів та оптових ринків, розвитку системи логістики, яка включала б наступні ланки: виробник – зберігання – переробка – реалізація – споживач. Очікувана стабілізація соціально-економічного становища в країні ймовірно буде сприяти покращанню добробуту громадян України та як наслідок дозволить збалансувати харчовий раціон і замінити картоплю іншими складовими.

Література:

1. Кучеренко Т. Картоплярство – стратегічна галузь сільського господарства України / Т. Кучеренко // Овочівництво, №11. 2011. – С. 72-78
2. Сільське господарство України : стат. Збірник за 2010 рік / Державна служба статистики України. – К. ІВУ ДССУ., 2011. – 370 с.
3. Сухий П. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону / П. Сухий. – Чернівці : Рута, 2008. – 400 с.
4. Сухий П. Географія основних галузей рослинництва світу : нав. посіб. Ч 1 / П. Сухий, Я. Жупанський. – Чернівці : Рута, 2007. – 88 с.

Резюме:

П.А. Сухой, А.Г.Тухтий ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КАРТОФЕЛЕВОДСТВА В УКРАИНЕ.

В статье рассмотрено территориальную организацию развития картофелеводства в Украине. Проведен сравнительный анализ производства картофеля в десяти странах мира с максимальными показателями

урожайности и валового сбора. Рассчитан баланс картофеля, раскрыты территориальные отличия между фактическим товарным производством (фондом потребления) и рациональной нормой потребления. Изучено особенности территориальной концентрации производства картофеля в Украине за последние пять лет, особенности формирования спроса и предложения на рынке картофеля.

Ключовые слова: картофелеводство, территориальная организация, фактическое товарное производство, рациональная норма потребления, спрос, предложение, рынок.

Summary:

P.O. Suchij, A.G.Tuhtiy. GEOGRAPHICAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF POTATO GROWN ARE IN UKRAINE.

In the article territorial organization of development of potato grown is exposed in Ukraine. The comparative analysis of production of potato is conducted in ten countries of the world on the maximal indexes of the productivity and gross collections. Balance of potato is expected, territorial abolitions are exposed between an actual commodity production (by the fund of consumption) and rational norm of consumption. The agglomeration of industries of production of potato is investigational In Ukraine for the last five years, features of forming of demand and supply at the market of potato.

Studies show that almost impossible intensive development of the industry without introducing innovative technologies, construction of modern potato, development of processing, creating purchasing cooperatives and wholesale markets, the development of the logistics system, which includes the following links: manufacturer – Storage – processing – Implementation – the consumer. The expected stabilization of the socio-economic situation in the country is likely to contribute to the improvement of the welfare of citizens of Ukraine and as a consequence will balance the diet and replace potatoes other components.

Keywords: potato grown, territorial organization, actual commodity production, rational norm of consumption, demand, suggestion, market of potato.

Рецензент: проф. Брич В.Я.

Надійшла 01.11.2012р.
